

“ANGEL MOG ŽIVOTA”

Milica, ili, o pejzažu duše

Postoje pisci koje čitamo kao knjige, stranice, i reči. One imaju značenja, koja nas upućuju u književni univerzum – među ideje, praideje, fenomene, literarne i paraliterarne orijentire. U svet reči.

Postoje i oni drugi. Koje vidimo kao posebne, živopisne portrete, čak i kada su udaljeni u vremenu, svedeni u značenju - kao medaljon.

Tako nam lik prve srpske pesnikinje Milice Stojadinović Srpkinje (1828-1878) prenose upečatljivi vizuelni odrazi: fotografija Anastasa Jovanovića (1850-51), gracilni crtež Milića Stankovića, bista samoukog vajara Jovana Pešića u Vrdniku (1912), i reljefna plaketa u bronzi, akademskog vajara Mladena Marinkova.

Postoje i drugi portreti ove poetese: mozaik citata, reči počasti, eseji, uspomene, poneki kroki - poput onog koji je dao njen savremenik, sa kojim je bila u prepisci, Ludvig August Frankl. U toj minijaturi, ona je sa licem “kao u Bogorodice”, melanholičnog izraza, koji je “katkad ublažen osmejkom njenih lepo sastavljenih usana”. “Crte bi joj oživele”, nastavlja ovaj prevodilac, “samo kad bi govorila o svom zavičaju, o lepoti Fruške gore, i kad bi opisivala okolne šume i zelena brdašca”.

Možda je najrazvijeniji portret ove pesnikinje, pomišljam, taj pejzaž.

Sraslost sa ambijentom kojem smo i sada tako blizu. Varadin, Irig, Vrdnik, Bukovac...

U modernoj literaturi, odlučnost ženskosti, njena potreba da se iskaže, uprkos vremenu, njegovim običajima i predrasudama - njeno sopstvo i osama - dovode se najčešće u vezu sa predstavom *sopstvene sobe*, iz eseja Virdžinije Vulf. U slučaju Milice Stojadinović Srpkinje, rekla bih: nema boje ni šumora u našoj leksici, i u pesnikinjinjinoj paleti, koji nisu spremni da iskažu što i njeni damari. Katkad akvarel, katkad bakropis. A ponekad, i neposredni ulazak u horizont, među brda, u nebo.

Poput svake vile, i vrdnička je upravo ta začaranost, unutarinja i spoljna. Meka i samosvojna. Unutar sebe same ona je pokretni pejzaž - intimni kalendar, putanja unutarnjeg sunca, radost i sjaj, tugovanje i pad, ispunjenost dana, pred zalazak, u skrovitosti rodnog doma, šuma i vinograda.

Šture i oštre ocene njenog talenta i književnih moći, previđaju ponekad te nijanse, taj, u njenim pesmama ozvučen, unutarnji eho oka.

Ponekad je to panova svirala, ponekad frula iz rodnih šuma, ponekad - u slavu roda, njegovih svetinja i svetilišta, jezika i duha - podignuta truba. U svemu pak, instrument koji sama pesnikinja shvata kao božji dar, odraz one velike, i tajanstvene lire nebesa, koji je i njoj sudbinski poveren, da pronosi svoj glas, i slavi junake i umove, basne i čaranja, jezik, baštinu i kulturu Srbije.

U jedinjoj zbirci (objavljenoj 1850, pa 1855. i 1869), ona zna biti britka, u želji da brani “ime i rod”; ponekad je doslovna, ponekad ponesena. Ali, u svom razlistanom *dnevniku*, albumu zapisa, uspomena, utisaka, molitvi, pisama, pribeleženog običajnog, narodnog i književnog nasleđa - *U Fruškoj gori, 1854* (štamapnog 1861, 1862 i 1866) - ona će ponuditi čista sabesedništava sa prirodom, kojima će kasnije u našoj književnosti svoj bistri izraz razviti, jedinstvenim lirskim gestom, jedna od najznačajnijih srpskih pesnikinja - Desanaka.

Ali, u *Dnevniku* se, uz kliktaj oda, javi i gradonosni pljusak sete u plavom brežju, koji će steći oblik začudnog prozrenja, kao odbljesak zvezde severa, i zgusnute tuge pesnikinjinog “Crnog proleća”. A proneće se, tankim prošivom ovog štiva, i pogled očiju “koje i drugačije vide”, zaumnom tugom dočaravajući i onaj maleni, a opet “neprehodni breg”, humku, stvorenu da, na granici dva sveta, bude večna tajna. Zamka duhu, i njegovo oslobođenje. Jer i nije “posve neprehodan”, “jer nam duša preko njega u bolji svet prolazi; a gdekoga i ime preko groba pređe”...

U tom “lipom okićenom” pejzažu, ova skromna kći seoskog učitelja će, u “Sremu i milenim bregovima Srbije koji se od juga plave”, i u svom lirskom sentimentu, pružiti i naslute onog fluidnog toka stvari, koji će etarskom strukturom i jedinstvenim tonom, dati zaštitni znak sumatraizmu, i melanholičnoj partituri Crnjanskog. Kao naslućenje nepoznatog - kojem je koren u vidljivom i stvarnom.

I kada za svoje lektire i duhovne pokrovitelje bira najbolje - Dositeja, Rajića, Mušickog, Njegoša, Vuka - ili radosno otkriva mladog Branka, a raspituje se za novo pesničko ime - Zmaja - sa radoznalim, gotovo isidorijanskim impulsom, i kada sa putovanja donosi velike uvide Evrope, ili revolucionarni zanos, dim i barut beogradskih barikada - ona je svedena, tiha, daleko od “dece sujete” svoga, i svakog drugog veka. Zaštićena primarnim krugom - “Knjiga, pero, gitar i sestrice” (“to su mi svi moji sodružnici i to tako mili da pokraj nji’ zaboravim da van ovi’ bregova ima još sveta”) – ona je dete-pesnik (“Ja sam svoje pesme počela pevati još kad nisam znala ni pisati ..., i prva pesma postala je baš pri motanju konca...”), i talentovana poetesa, koja je prvu pesmu napisala u trinaestoj, a prvu objavila, (u *Serbskom narodnom listu*, u Pešti, 1847), u devetnaestoj. To je i obrazovana mlada žena, koja u “divotnoj prošlosti” i žiškama duha koje slavi, u stvari, za druge otkriva, ono što je samu najviše samu uzdiže: neprekinut pejzaž plemenite, stvaralačke duše.

U njenim čaranjima i mudrosti, formuli mira i nemira (“Za održavanje lepote mora biti srce oblagorođeno i razum obogaćen”), retko kad će se naći prosev onog trna koji u sebi nose duše darom i sudbinom obeleženih: “... kud ću ja s mojom glavom, s mojim duhom i srcem... “. Češće, ili, gotovo uvek, impulsom hrabrih i mudrih, dopisivaće svoj lirski almanah, osetljive i probirljive epistole, sa stavom, i sopstvenim stilom, ostajući zagonetna, čak i strana sopstvenoj okolini i vremenu, sponatno zasnivajući onu nezavisnost, koju ću naslediti generacije budućih spisateljica, a koju je tako žustro, sa tragizmom, i aurom nedomašivih, već u šesnaestoj godini, autobiografski, i autopoeitički, iskazala i Marina Cvetajeva:

*Srećna sam da živim uzorno i prosto
Kao sunce – kao klatno – kao kalendar.
Da budem isposnica svetska visokoga rasta,
Premudra – kao svaka Božja tvar.*

*Da znam: Duh mi je sudrug i Duh mi sabrat:
Ulazi bez najave, kao pogled i zrak.
Da živim kao što pišem: uzorno i sažeto –
Kao što nalaze bog, a osporava svak.*

22. nov. 1918
(Prevela Jelica Drenovac)

“Dušom mojom uzvila sam se nad svim gonjenjem, koje zbog mog književnog zanimanja trpim od niskoga sveta, i još velim: ne upiši im to u greh, Gospode”, reči su ove žene, koja je, ponad svih drugih čula i nasluta, imala i onaj nepogrešivi osećaj *datog* i *oduzetog*, i jasno predviđanje da će joj budućnost u sopstvenom rodu “sumorna biti”, koji gotovo da anticipira i Skerličevu oštricu: “Iz ljubavi za poeziju, ona je promašila ceo svoj život, i bila žrtva knjiga i jednog književnog višeg sna života.”

Ali da takvog sna nije bilo, ne bismo mnogo toga saznali o njoj samoj, ni o vremenu koje ima uvek više od jednog lica. A ostaje, često, kao nejasni talog, kako je pisao Crnjanski, jer ima svoje “plićake i mutljage”, u kojima “tražimo naporno, kao u nekoj teškoj sanjivosti, nekakav prolaz, put, metu, izlaz u pravac i u cilj”.

Autentičnim životnim i pesničkim instinktom, jednostavna parohova kći je sažimala dva vida savremenosti, koja čine njen život i život kulture. Slaveći, dakako, onaj, najvitalniji, suprotan najočiglednijem - koji je privremen. Onaj, dakle, koji se u toj privremenosti osposobljava za budućnost, premda će olako biti proglašen prošlošću. Jer, *što ona ne odnese sa sobom u zaborav – to je* - pisala je ova pesnikinja - *spomen*.

Pada sneg, u manjini je čovečanstvo, kaže Brodski.

Pada lišće, vreme svakog trena oboleva od prolaznosti, samo taj trag neotopivog, u manjini je, i vredi.

Ima u toj Miličinoj “zaludnosti”, faktografije i zanosa, akribičnosti koja prenosi šaru, strukturu vremena, gotovo predočavajući materijalnost iščezlog, njegovo obnovljeno prisustvo, boju duhovnog etra, njegovu supstancu.

Uzbuđuje nas, danas, podatak da je u kraterima Meseca, na 700 metara mesečeve dubine, pronađena složena čitanka njegovog tla, i jasno vidljiva zaleđena voda. Ona je, u svojoj očuvanosti, po sebi već zaliha tragova života – tamo gde smo verovali da je beznadežna pustoš.

Koliko su tek vredni jedan uzdah, pismo na daljinu, Franklu, Mini ili Vuku, portet Ljube Nenadovića na radom stolu, čarolija vetra, razgovori o poeziji, san o bliskoj duši, slika devojčice koja trči kroz polje, zvuk Đurđevdanskih napeva, ili slika u korov zaraslog Brankovog groba u tuđini - o krstu lira – što dopiru do nas iz dubine vremena.

Opora, a u isto vreme čarovita posvećenost ove poetese, koja se, sa “kamičkom” nedosanjanosti u grudima, oslanja na simboličku i stvarnu važnost koju za nju imaju upravo *listovi* koje ispisuje, sva je njena realnost. Otvorena, kao na dlanu, i zatajena, kao priroda dara koji joj je dat: da bude prenosnik vremenskih signala, iz daljine na daljinu, u vreme, ka nama, a da se čini kao da je tek ukrala koji tren dnevnom poslovanju, jarkoj svetlosti, u trenutku kada u sumrak, sa mirom kaže “Laku noć svete“. Jer “Ovi su moji listovi baš kao ladolež, što se razvije kad sunce zaide; i oni se tek spram škiljave sveće mogu otvoriti”.

Taj ladoležni kolaž, po sebi je i fragment realnosti i umetnički rad. Dva puta stvarno.

Uzbudljivost mesečeve zamrznute kapi.

Danas, napose. Kada ulogovani u svetu etarskih signala, tek u iznenadnom, bliskom dodiru sa elementima, ili sa Drugim, osetimo pulsaciju izgubljenog, o čemu nam ništa ne javljaju ekranski titraji nepoznatih emitera i vlasnika istina.

“Naša zemlja počela je da gubi količine ne samo repičinog ulja po glavi stanovnika već i rezerve vode a primećeno je i naglo osiromašavanje leksičkih čak parajezičkih bogatstava”, ironično primećuje jedan od najvećih pesnika danas, Tadeuš Ružević (1921), svedok istorijskih pošasti i savremenih utopija koje, u svojoj sve manjoj opipljivosti, stvarnost pomeraju u budućnost samih reči, zaklanjajući bilanse izgubljenog. Toliko, da jedva osećamo “težinu praznine postojanja u nepostojanju” - gde je na gubitku sam gen života.

Možda nas upravo stoga uzbuđuju događaji, i fakti, koji imaju težinu i katarzični značaj spasavanja realnosti: izbavljenje, iz 700 metara duboke jame, trideset i tri čileanska rudara nedavnog oktobra. Ili spasavanje fresaka sa likovima Petra i Pavla iz 14. veka, u portiku crve Svetog spasa, u Žiči, tek koji tren nakon zemljotresa 3. novembra 2010, u Kraljevu, koje su na njihovim zidnim podlogama uspeli da sačuvaju slikari i restauratori.

Svi oni su spasavali jednu od nezamenjivih i neizbrojivih faseta života. Istinu o njegovom postojanju.

Najveća istina XXI veka, veli Ružević, u najnovijoj u nas objavljenoj knjizi (*Kupi mačku u džaku*, KOV, 2010, prevela Biserka Rajčić) *i najveća istina jeste TO/da nema istine/realni svet ukraden je ljudima/ i bogovima/na to mesto Princ ovog sveta /podmetnuo je poslednjim ljudima/lažan svet/ koji se kupa u zlatu krvi nafte...*

Preživeo je ovaj pesnik, više puta, poneki kraj sveta, kao i mi, pre nego što smo uplovili u srećne vode prozirnih postojanja. Danas, naše najbliže srodnike prva poetesa Evrope Eva Lipska (1945) maštovito i oporo poistovećuje sa novim generacijama fabrikata firme *Erikson*, a pesnikinja Ana Ristović (1972) svoje poetske zbilje plete kao gnezda staklene vune, od čulnosti, žudnje za doticajem stvarnog, i uzdržane, intelektualne zebnje pred onim što u njoj, u našim iskustvima, nestaje; od sećanja na prirodu, od slika slike, od metaforičnog i stvarnog straha čak i od vlastite senke, što će nam, na pustom proplanku, “postati mahovina/koja ni ovde ni onde/nema oko čega da obraste”; od svega što smo, van dodira i poimanja, ostavili napuštenim, i što nas napušta.

Ishodna tačka tog leta u nepostojanje u Ruževića je stoga uvek *pesnički* otpor, putovanje *od kraja, ka početku* – od katastrofe praznog u neomeđenu plodnost - gde svetluca *pesak reči*, a greje ih šaka prostog blata, u ruci.

Kada se vraćam Milici Stojadinović Pesnikinji, i ja je neizbežno vidim kraj zgrade Pozorišta u centru Velikog Grada. Izgubljenu u hitajućim kolonama začuđenih i olako prolazećih savremenika - na ulasku u beskonačni tunel urbanih ishitrenosti i zaborava. Ondašnjih, i ovdašnjih.

Ali i tamo gde je uistinu bila - u pitomini, i sjaju, što su joj jednako bili dodeljeni.

U njenom pejzažu. Pod *angelskim krilom*, koji je od ovoga sveta, i sluti i zna za tu proderotinu svetlosti. Taj pad i tamu. Nešto što zauvek obeležava dragačijost. Tu posve ljudsku, ali i izdvojenu sudbinu, koja bez mnogo istinskih saputnika u vremenu, ostavlja trag svog usamljениčkog putovanja.

Sav od zbilje njenog sveta:

“Pod našu rascvetanu bagremu sednemo. Već je njen beli cvetak svojim opalim listićima zemlju posuo bio, i mene opomenuo, da će vreme tako sav kras prirode uvenut pred naše stope položiti. Mala Milica kupila je opale cvetiće, i meni u krilo donosila. Bog zna da l nije tako i angel mog života uvelim cvećem moje staze kroz život posuo! “

Ali taj lišćem posut i zaključan put, pod angelskim krilom, nekuda nevidljivo vodi, jer pesnik je, najposle, ili, pre svega, uvek u bespuću, a opet u svemu: u središtu pesničke stvari – svom daru i darotvornosti. “Osećanje izranije i bolje sve zna”, pisala je Cvetajeva. ”...”Osećanju ne treba iskustvo, ono izranije zna da je izgubilo. Osećanje nema šta da radi na periferiji vidljivosti, ono je u centru, ono samo je centar. Osećanje nema šta da traži po putevima, ono zna da će doći i dovesti – u sebe”.

Začarani krug. Sanjarski krug. Mađijski krug, svodi svoju smisaonu nisku Cvetajava, iznoseći nam na videlo da je čista lirika, svet od osećanja, sav, i odjednom dat – u isti mah “detinjstvo čoveka, naroda, planete”.

Začaran pejzaž, rakla bih, i žena u njemu.

Žena pejzaž. Milica.

Engleski esejista i pesnik Hilari Belok (1870-1953), rođen tek osam godina nakon Miličine smrti, ne čuvši nikad za plavetna brda Srema i Srbije, pisao je o svojoj viziji *žene koja znači*, rečima koje mi se čine prikladnim za moju metaforu *Žene pejzaža*, koju danas prinosim Miličinom prazniku, ovde, na domak njenog zavičaja, među njene ovovremene prijatelje:

“Ravnica u predvečerje, i jedna kuća sasvim prazna, još uvek nije pusta.... Tu čovek može satima sam boraviti i posmatrati padinu brega pod vodoravnim zracima svetlosti, sve dok sunce zalazi. Tuda prolazi jedna žena, tako plemenita da, iako je mrtva, pejzaž i vinogradi pripadaju njojSnaga, duhovna hrana i neka sveta pravičnost, stalna su odlika takvih života”.

Čak i kad na matici vekova, traju oni sami, a ne njihova umetnost - dodaje ovaj pesnik - “U legendi o njima ima stvarne građe”. “Vreme ih ukrašava”.

“Oni su opipljivo nasleđe za užurbana pokolenja ljudi”.